

Kapittel 5

Tema: Framtidsvyer

5.1 Miljøstatus for norsk havbruk

Marius Dalen og Marius Holm, Miljøstiftelsen Bellona

Store framskritt for havbruksnæringens miljøtilstand har gått folk hus forbi, og myter og misforståelser preger opinionens bilde. Bellona avliver mytene, men må slå fast at norsk fiskeoppdrett ikke har den største miljøutfordringen under kontroll: Rømningstallene er fortsatt svært høye.

Konkurser, strukturendringer og nedskjæringer har preget stemningen i næringen de siste to årene, og fokus har mer vært rettet mot å overleve enn på miljøspørsmål. Etter et par magre år for norsk havbruk, kan vi nå se tegn til stabilisering og konsolidering av en ung industri. Aktører kan gjøre opp finansiell status, og rette blikket framover. Parallelt med denne tøffe prosessen blant næringens utøvere, har Bellona gjort opp status på miljøsidan. Arbeidet har pågått over flere år, og resulterte i rapporten "Miljøstatus for norsk havbruk", som ble lansert sommeren 2003. Vår ambisjon har vært å skape et nøkternt, vitenskapelig basert faktagrunnlag, i en form som er tilgjengelig for både beslutningstakere og andre interessenter.

I denne prosessen har vi involvert en rekke sentrale fagmiljøer for å kvalitetssikre våre vurderinger. Ikke minst har næringen selv vært imøtekommende, og mange aktører har vist engasjement og vilje til miljømessige forbedringer. Det skal med andre ord ikke stå på viljen. Hvordan står det da til med evnen? Hvordan er miljøtilstanden i norsk havbruk ved utgangen av 2003? Vi ønsker med denne artikkelen å oppsummere hvordan Bellona vurderer havbruksnæringen, med hensyn til ressursbruk, forurensning og påvirkning av biologisk mangfold.

LAKSEN RØMMER SOM ALDRI FØR

I 2002 ble det registrert over 600 000 rømte oppdrettslaks fra norske anlegg. Dette var nærmest en dobling fra året før. Foreløpige tall for 2003 er også urovekkende, med hele 350 000 rømlinger før utgangen av oktober. Det synes nå forholdsvis klart at rømlingene hybridiserer med villaks, og at avkommet fra slik hybridisering er dårligere tilpasset livet i elva, med lavere overlevelsesrate enn sine ville fettere og kusiner. For svake bestander kan en slik svekkelse være kritisk, ved at den blir svært sårbar både for naturlige og menneskeskapte påkjenninger.

Tidligere kunne man høre lakseoppdrettere avfeie problemet med at oppdrettslaks på rømmen var et bidrag til økte laksebestander i elven. Dette er det nå lenge siden vi har hørt. Oppdrettsnæringen erkjenner at rømt laks er til skade for villaksbestandene, og fokuserer nå på hvordan problemet

best kan løses. Det er nærliggende å beskytte villaksen ved å verne viktige leveområder i form av oppdrettsfrie soner. I en viss utstrekning er et slikt vern etablert gjennom opprettelsen av nasjonale laksefjorder. Under den politiske behandlingen av laksefjordene hevdet oppdrettsnæringen at tiltak for å redusere omfanget av rømning på hvert enkelt anlegg ville gi villaksen en bedre beskyttelse enn oppdrettsfrie soner. Siden verneomfanget i nasjonale laksefjorder er dramatisk mindre enn det faginstansene anbefalte, er det absolutt nødvendig at rømningstallene reduseres.

Fiskeridirektoratets statistikk viser at anleggssvikt, propellskader og håndtering av fisk står for storparten av rømningstilfellene. Dette er årsaksforhold som oppdretterne har kontroll over, og som det dermed bør være teknisk mulig å gjøre noe med. Problemet er at oppdretterne åpenbart ikke har tilstrekkelige incentiver til å forebygge rømning. Selv om enkelte rømningstilfeller etter politianmeldelse fra Bellona og Fiskeridirektoratet har endt i strafferettslige reaksjoner, er risikoen for straff såvidt liten at den ikke kan forsvare store ekstra investeringer og kostnader til sikring mot rømning. En ny teknisk standard for flytende oppdrettsanlegg er nå vedtatt. Den vil forhåpentligvis resultere i at de tekniske løsningene blir bedre tilpasset lokale belastninger, men for det første vil resultatene ikke komme før om lang tid, og for det andre vil de avhenge av gode rutiner for kontroll og sanksjoner. Det er derfor naivt å tro at den tekniske standarden vil eliminere rømningproblemet. Bellona mener at omfanget av oppdrettsfrie soner må økes, dersom man ikke snarest lykkes med å begrense rømningstallene.

LAKSELUSA – TO ONDER I ETT

Bekjempningen av lakselus med legemidler har vist seg såvidt effektiv at oppdretterne stort sett klarer å holde lusa under kontroll. Problemfritt blir det likevel ikke. For det første er antall oppdrettsfisk så stort at selv svært få lus per fisk i merdene fører til at villaksen på sin veg til havet må passere et stort antall lus. For det andre er bekjempningen av lus i seg selv problematisk. Bellona har gjennomgått den tilgjengelige miljødokumentasjonen for de vanligste legemidlene. Stoffene brytes langsomt ned, men er dog nedbrytbare. De er giftige for flere arter, men den toksiske effekten er forholdsvis lokalt avgrenset. Bellona mener bruken av slike legemidler er uheldig, men for øyeblikket dessverre nødvendig for å holde spredningen av lakselus lavest mulig. Bruken av slike legemidler bør på kort sikt reduseres ved å kombinere legemidler med for eksempel leppefisk. Det langsiktige målet for havbruksnæringen må være at forbruket nærmest elimineres.

LAKSEOPPDRETT IKKE RESSURSSLØSING

Spørsmålet om hvorvidt fiskeoppdrett gir effektiv ressursutnyttelse, er gjenstand for en viss debatt. Særlig har bruken av fiskemel og fiskeolje vært i fokus. Det er blitt hevdet at lakseoppdrett er å betrakte som matdestruksjon, snarere enn matproduksjon, all den tid det går med 4–5 kg villfisk til produksjonen av ett kg oppdrettslaks. Her må man for det første slå fast at forholdstallet har endret seg i den senere tid. Laksefôr inneholder en økende andel vegetabiliske råvarer, som raps, soya og mais, slik at det riktige tallet ofte ligger nærmere 2–3 kg villfisk per kg laks. Samtidig kan vi konstatere at fiskeråstoff også benyttes i fôr til landdyr, som gris og kylling. Dermed konkurrer landbruk og havbruk om de samme råvarene i verdensmarkedet, noe som gjør det relevant å sammenligne ulike husdyr med hensyn til fôrutnyttelse. Siden laks utnytter både energi og protein i fôret langt mer effektivt enn andre husdyr, er lakseoppdrett relativt effektivt ressursbruk.

Dersom lakseoppdrett skal kunne kalles bærekraftig, er det et viktig kriterium at ressursene som brukes til fôr er høstet på bærekraftig vis. På verdensbasis er de fiskebestandene som inngår i fiskefôr per i dag fullt utnyttet, og det finnes ikke rom for økt beskatning. En eventuell global produksjonsvekst i fiskeoppdrett må derfor være basert på andre forklarer enn fiskeolje og fiskemel.

OPPHEV MYTER OM FORURENSNING

Det er blitt hevdet at et stort oppdrettsanlegg tilfører fjorden like mye forurensning som en by med 10 000 innbyggere, i form av ekskrementer og fôrspill. Her er det etter Bellonas oppfatning behov for refleksjon omkring hva vi legger i begrepet forurensning. En nærliggende definisjon i denne sammenhengen er at forurensning er utslipp som forårsaker redusert miljøkvalitet i resipienten. Nedbrytning av organisk

materiale som tilføres vannmassene fra fiskeoppdrett kan føre til oksygenmangel i fjordmiljøet. Utslipp av nærings-salter forsterker dette, ved at biomasseproduksjonen i vannet gjødsles.

Endret miljøkvalitet i vannet kan ha stor effekt på biologisk mangfold. Men slike lokalt skadelige effekter gjør seg først gjeldende når lokalitetens bæreevne overskrides. For en del år siden var dette tilfelle for mange oppdrettsanlegg i Norge. I dag, derimot, ligger anleggene med få unntak på dype lokaliteter med god vannutskiftning, og problemet med overbelastning av fjordområder er minimalt. Dermed faller utslippene av organisk materiale og nærings-salter fra fiskeoppdrett i hovedsak utenfor Bellonas definisjon av forurensning. Likevel, dersom framtidig vekst i produksjonen fører til mer intensiv bruk av fjordarealene, bør man etablere et fast, obligatorisk system som sikrer at produksjonen er tilpasset bæreevnen.

NYE ARTER GIR NYTRØBBEL

Selv om bruken av antibakterielle legemidler i lakseoppdrett nærmest er eliminert, er det grunn til å opprettholde fokus på denne problematikken. Oppdrett av torsk antas å vokse raskt i årene som kommer, og med nye arter vil man også få nye sykdomsproblemer. Siden torsken tilbringer hele livssyklusen i saltvann, vil man ikke ha naturlige barrierer mot smitte mellom generasjoner av fisk, slik man har for laks. Reduksjonen av antibiotikaforbruket i lakseoppdrett skyldes i stor grad bruken av gode vaksiner. Utviklingen av slike vaksiner er svært ressurskrevende, og tar lang tid. Dette gir i seg selv grunnlag for å “skynde seg langsomt” i satsingen på torskeoppdrett. I tillegg vet man lite om hvilke konsekvenser rømning vil ha på de lokale torskebestandene. Det man vet, er at torsken har en atferd som vil gjøre omfanget av rømning stort.